

Geïntegreerd beheersplan Parkbegraafplaats Schoonselhof Antwerpen:

PERKNOTA

Krijgsbegraafplaats/Militaire perken



dr. TAMARA INGELS	drs. Patrick Van den Nieuwenhof
Bart Opstaele	Ir. Ar. Katrin Berckmans
Ir. Ar. Cathérine De Bie	Tom Dorau
Datum eindrapport: 31/08/2023	
Opdrachtgever: Stad Antwerpen	
	Projecten en expertise in funeraire cultuur Schrieksesteenweg 113 2580 Putte Ondernemingsnr.: BE0820.134.109 www.intro-cultuur.be info@intro-cultuur.be

Inhoud

1.	Toelichting bij deze perknota	3
2.	Identificatie en gegevens van beheerders	4
3.	Historische nota militaire perken	6
3.1.	Start begraven van militairen	6
3.2.	Situering van graven gesneuvelde soldaten WOI.....	8
3.3.	Opvolging tijdens interbellum	12
3.4.	Foto's interbellum	15
3.5.	Wereldoorlog II.....	23
3.6.	Plaatsgebrek door WOII	26
3.7.	Terug naar oorspronkelijke toestand (naoorlogse periode) en uitbreiding NO	27
3.8.	Overbrenging Duitse soldaten en relatieve rust sinds 1950	33
4.	Inventarisatie (algemeen overzicht van perken).....	35
4.1.	Inleiding en toelichting methodologie - een grote uniformiteit	35
4.2.	Toestand.....	35
4.3.	Landschap.....	35
4.4.	Overzicht perken en inrichting	36
5.	Erfgoedwaarden	46
5.1.	Historische waarde.....	46
6.	Visie en doelstellingen.....	46
6.1.	Visie	46
6.2.	Doelstellingen.....	46
7.	Maatregelen	47
7.1.	Belgische militaire perken 1, 3 en 5 en graven van andere nationaliteiten op perk 1	47
7.2.	Commonwealth War Graves	47
7.3.	Carré Français	47
8.	Opvolging en evaluatie.....	48
9.	Bijlagen	48

1. Toelichting bij deze perknota

Deze perknota volgt de structuur van een 'mini-beheersplan'. Volgende structuur kan men hier terugvinden:

1. Identificatie
2. Historische nota
3. Inventarisatie en toestandrapport
4. Erfgoedwaarden
5. Visie en doelstellingen
6. Maatregelen
7. Opvolging en evaluatie

De inventarisatie werd op perkniveau bekeken. Dit heeft te maken met de grote uniformiteit en grote mate van documentatie die beschikbaar is over de begraven personen.

In deze perknota bekijken we vooral wat de Krijgsbegraafplaatsen typeert en welke maatregelen nodig zijn in de loop van het volledige Geïntegreerde beheersplan voor de begraafplaats Schoonselhof.

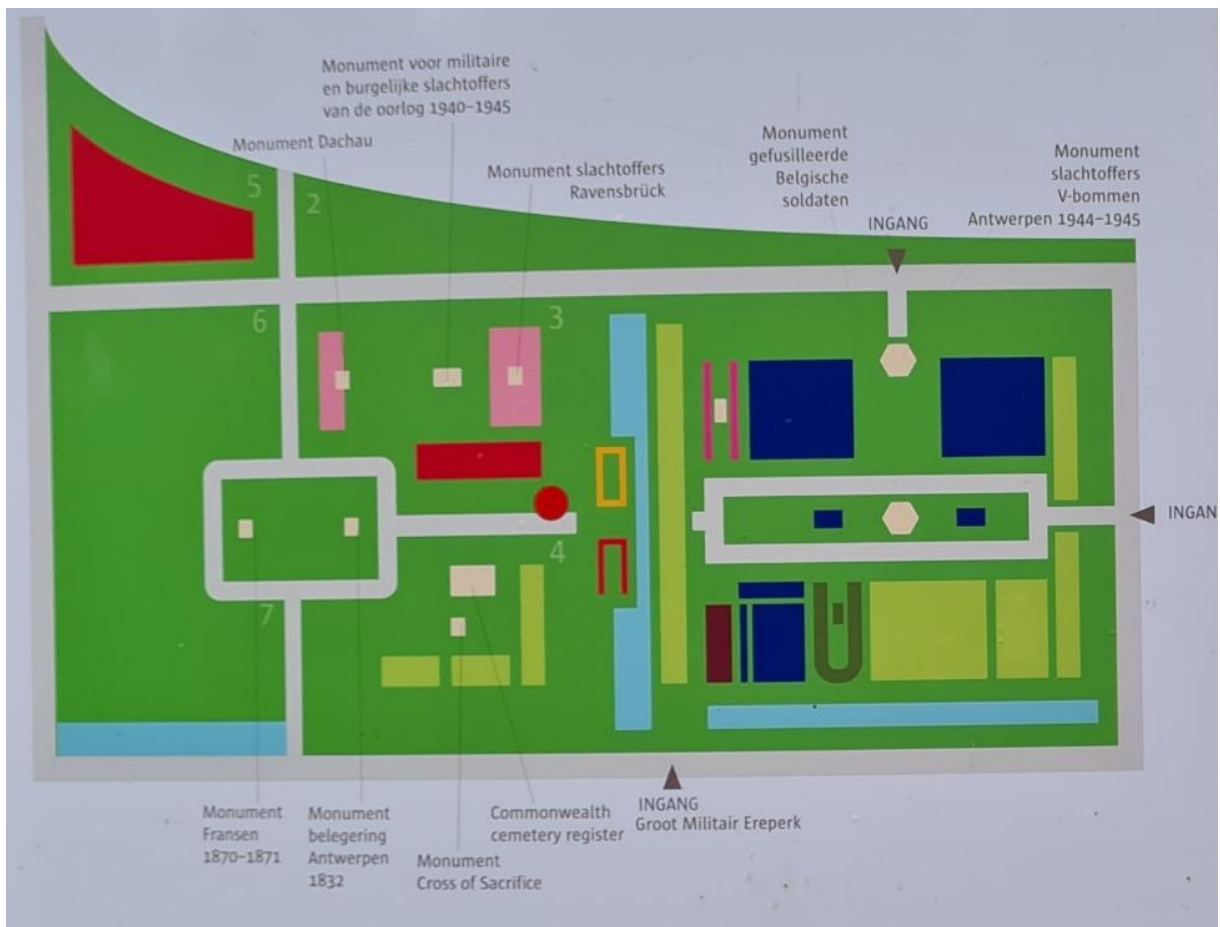
2. Identificatie en gegevens van beheerders

Perknummers	1, 3, 4, 5 en Groot Militair Ereperk
Kadasternummers	476D2, 476E2, 472C
Beschermd/niet beschermd	Beschermd: https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/216186
Ligging op plan	 The map shows the layout of Fort VII and its surrounding military plots. Plots 1, 3, 4, and 5 are circled in red. The legend at the bottom right provides the following information: 12. Urnveld en Columbarium Winterkoning 12a. Urnveld en Columbarium IJsvogel 13. Strooiweide De Wingerd 13a. Strooiweide De Blauwe Regen 13b. Columbarium De Zwaluw 13c. Columbarium De Blauwe Reiger 13d. Columbarium De Pimpelmees 14. Strooiweide Platanendreef 15. Strooiweide De Herder 16. Columbarium De Ster I. Crematorium Pontes Toilet enkel open tijdens openstellingen Pontes II. Kasteel - Onthaal Toilet enkel open tijdens openstellingen administratie III. Neerhoeve IV. Wachthuisje (Trefpunt rondleidingen) Toilet enkel open bij rondleidingen

De militaire perken kennen verschillende regelingen qua beheer.

- De Belgische militaire perken worden onderhouden door de diensten van de Stad Antwerpen (in opdracht van het Ministerie voor Landsverdediging (Defensie). Contacten lopen via de stedelijke diensten.
- De Commonwealth War Graves worden onderhouden door de Commonwealth War Graves Commission (contactpersoon Wim Pira, CWGC Elverdingestraat 82 Ieper). Het beheer van deze perken gebeurt volledig door GWGC)
- De Carré Français wordt onderhouden door de Ambassade van Frankrijk (contactpersoon Bernard Legay, Ducalestraat 65 – 1000 Brussel).

Plan van de Krijgsbegraafplaatsen Schoonselhof:



Legende van de bovenstaande kaart:



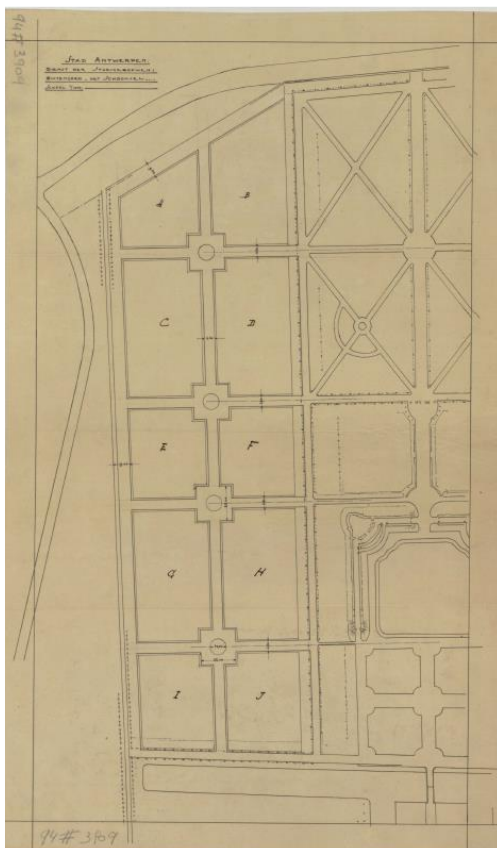
3. Historische nota militaire perken

3.1. Start begraven van militairen

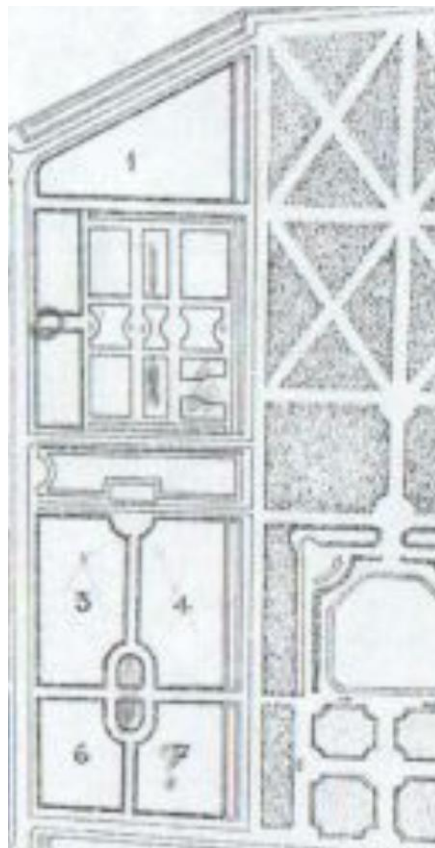
Als context wordt in herinnering gebracht dat het Schoonselhof een gemengd gebruik kent. Tussen de aankoop van het domein (1911/1912), de plannen voor de inrichting van de nieuwe begraafplaats en het effectief in gebruik nemen van de begraafplaats (1921), liggen 10 jaar waarbij het Schoonselhof ingezet wordt voor diverse doeleinden. Het begraven van militairen vormt er een van.

Op 8 augustus 1914 besliste het College van Burgemeester en Schepenen van Antwerpen, het Schoonselhof, hoewel nog niet volledige klaargemaakt voor begravingen, een deel in te richten voor gesneuvelde soldaten. Hierna volgt een gedeeltelijke overname van de beraadslaging: “Het College neemt kennis van het verslag van den heer hoofdbouwmeester dd 5 deze en van het daarbijgevoegd plan en na de uitleggingen gehoord te hebben van den heer bestuurder van den dienst van stadseigendommen, belastingen, betwiste zaken en kadaster, beslist eene begraafplaats in te richten voor krijgslieden gesneuveld in den oorlog, **op perken A, B, C, D, E, F, G, H, I, J zooals op het plan aangeduid.**” Om dit mogelijk te maken waren de volgende uit te voeren werken nodig:

- Kasseien van de weg langs de perken A, C, E, G, en I
- Het plantsoen werd gesnoeid om de doortocht van rijtuigen mogelijk te maken
- Er werd besloten om te starten met begraven in perken C, D, E en F welke het hoogst gelegen zijn.
- Tot slot “dat zoodra alles in gereedheid zal zijn gebracht de begravingen der gesneuvelden uitsluitelijk zullen geschieden op Schoonselhof, Kielbegraafplaats blijven voorbehouden voor de gewonen begravingen der burgerlijke bevolking.”



Figuur 1: Links: Plan (Felixarchief 94#3909)



Rechts: Felixarchief 1505#14 (datering tussen 1930 en 1940)

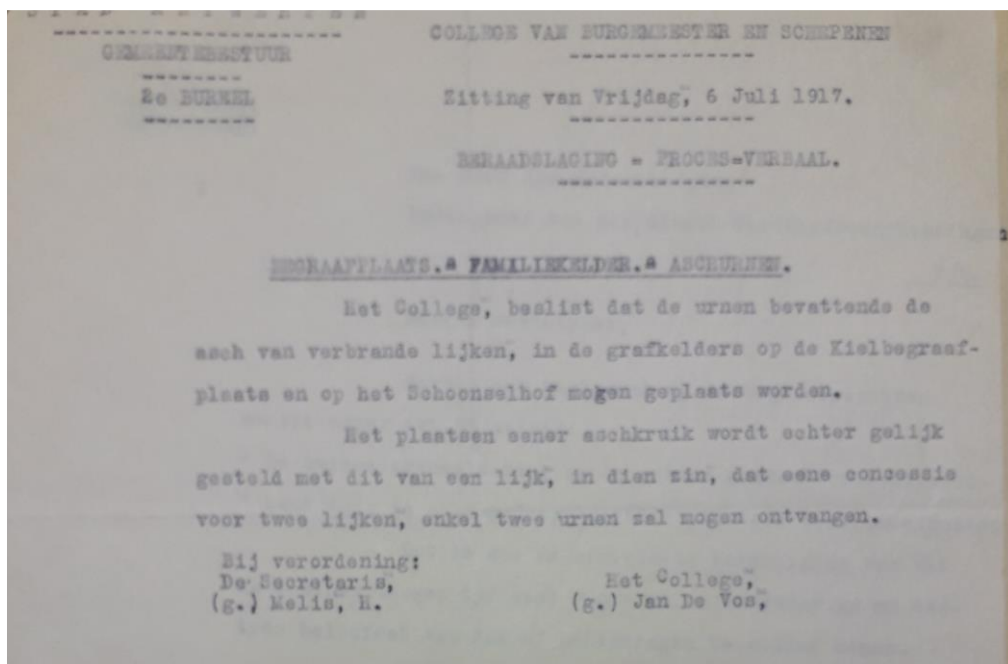
Doorgaans wordt verwezen naar Otto Zschocke die als eerste gesneuvelde begraven werd op het Schoonselhof. Beter is aan te geven dat het de eerste Duitse soldaat was, welke op 27 augustus 1914 overleed. Samen met hem werd immers een Belg Frans Neels, overleden op 26 augustus 1914, op het Schoonselhof begraven. Beide op 29 augustus 1914 op Schoonselhof.



Bron: www.schoonselhof.be

De Antwerpse gouverneur van de Werve en van Schilde uitte op 16 september 1914 wel enige bekommernissen: "Ik verneem dat over enkele dagen 29 lijken (slachtoffers van den oorlog) zouden begraven zijn geweest in het domein Schoonselhof". Hij vroeg zich af hierbij wel de voorschriften en voorwaarden zoals opgelegd op 28 februari 1912 vervuld werden¹.

Nog tijdens WO I (6 juli 1917) besliste het College iets opmerkelijk: *"dat de urnen bevattende de asch van verbrande lijken, in de grafkelders op de Kielbegraafplaats en op het Schoonselhof mogen geplaatst worden. Het plaatsen eener aschkruik wordt echter gelijk gesteld met dit van een lijk, in dien zin, de eene concessie voor twee lijken, enkel twee urnen zal mogen ontvangen."*



Figuur 2: bron: (Felixarchief 496#750) 6 juli 1917 Besluit van College van Burgemeester en Schepenen

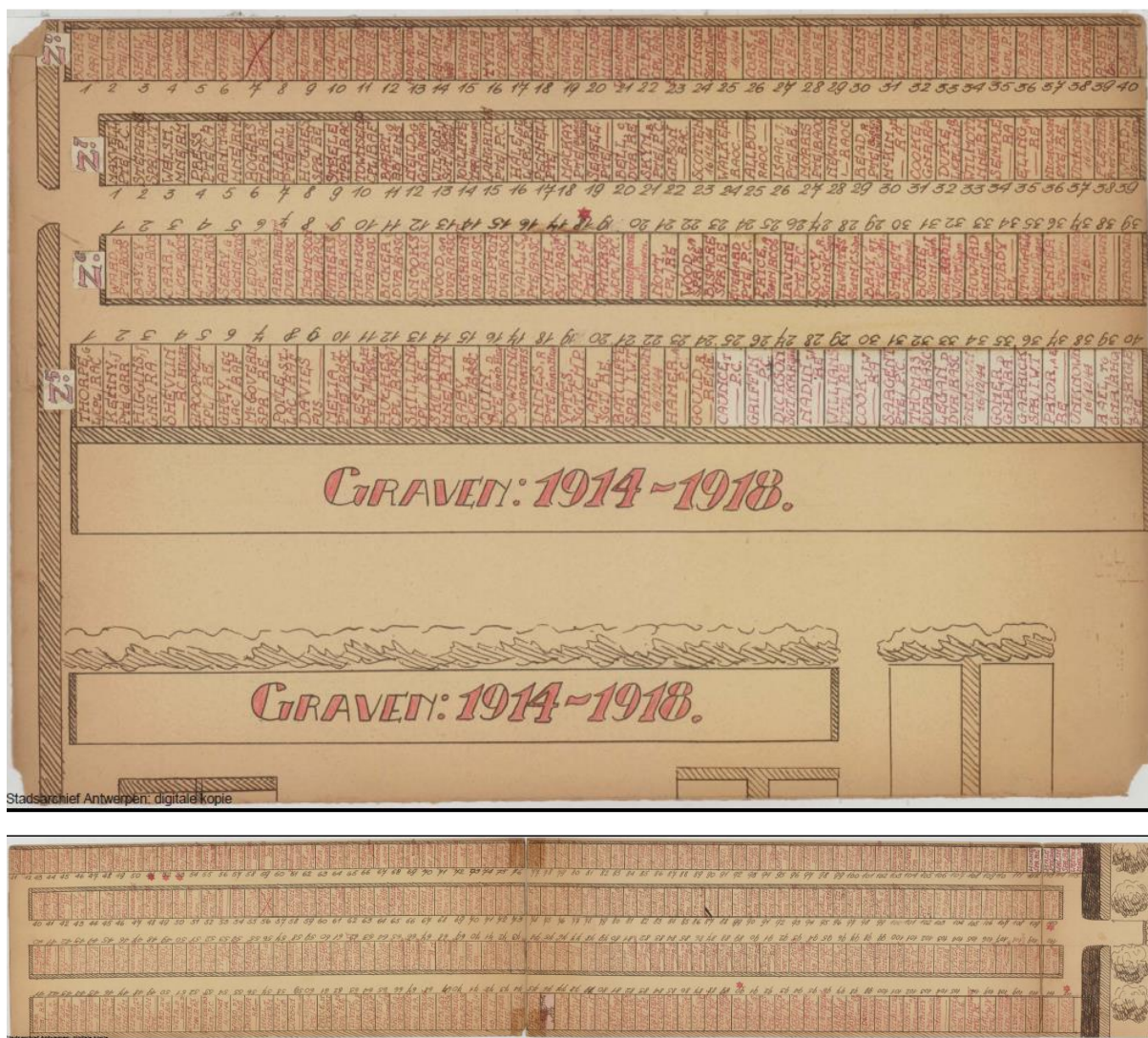
¹ Bron: Felixarchief 496#988.

Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog werd een blauwdruk opgemaakt van de ligging van gesneuvelde Belgische soldaten op het militaire ereperk 14-18.

The top photograph shows a section of a military cemetery plan. The title at the top reads "CIMETIERE COMMUNAL D'ANVERS" and "PELOUSE MILITAIRE". Below this, it says "EMPLACEMENT DE TOMBE" and "BELGE". The plan is divided into a grid of squares, each containing a name and a number. The names are written in a cursive script. The bottom photograph shows a larger section of the same plan, also with names and numbers. The title at the top reads "Cimetière communal d'Anvers" and "Pelouse militaire". Below this, it says "EMPLACEMENT DE TOMBE" and "BELGE". The plan is divided into a grid of squares, each containing a name and a number. The names are written in a cursive script. At the bottom of the second photograph, there are handwritten numbers in red ink: 24, 29, 25, 24, 24, 26, 24, 26, 18, 21, 24. Below these numbers are red crosses and dots.

Figuur 3: bron: (Felixarchief 496#1103)

De gesneuvelde soldaten van andere nationaliteiten kunnen ook gelokaliseerd worden aan de hand van plannen.



Figuur 4: bron: (Felixarchief 638#1646)

Eén van de weinige plannen van het Duitse perk is minder gedetailleerd ingetekend. Wel is er te zien waar het Duits gedenkteken ooit gestaan heeft.



Figuur 5: bron: (Felixarchief 496#1104)

Een beperkte plaatsbepaling kan gebeuren aan de hand van onderstaande foto



Figuur 6: bron: (Felixarchief 1505#14)

Lijnbepaling kan ook gebeuren op basis van naam en detail toegang overledenen². Bijvoorbeeld:

- Robert Hosbach: overleden 15/11/1918, begraven 25/11/1918, 29 jaar (C1, 24, nr.34, Felixarchief 496#434)
- Wilhelm Neuber: overleden 3/12/1918, begraven 5/12/1918, 20 jaar (C1, 25, nr.35, Felixarchief 496#462)

² Bron: Felixarchief 100#2564.

3.3. Opvolging tijdens interbellum

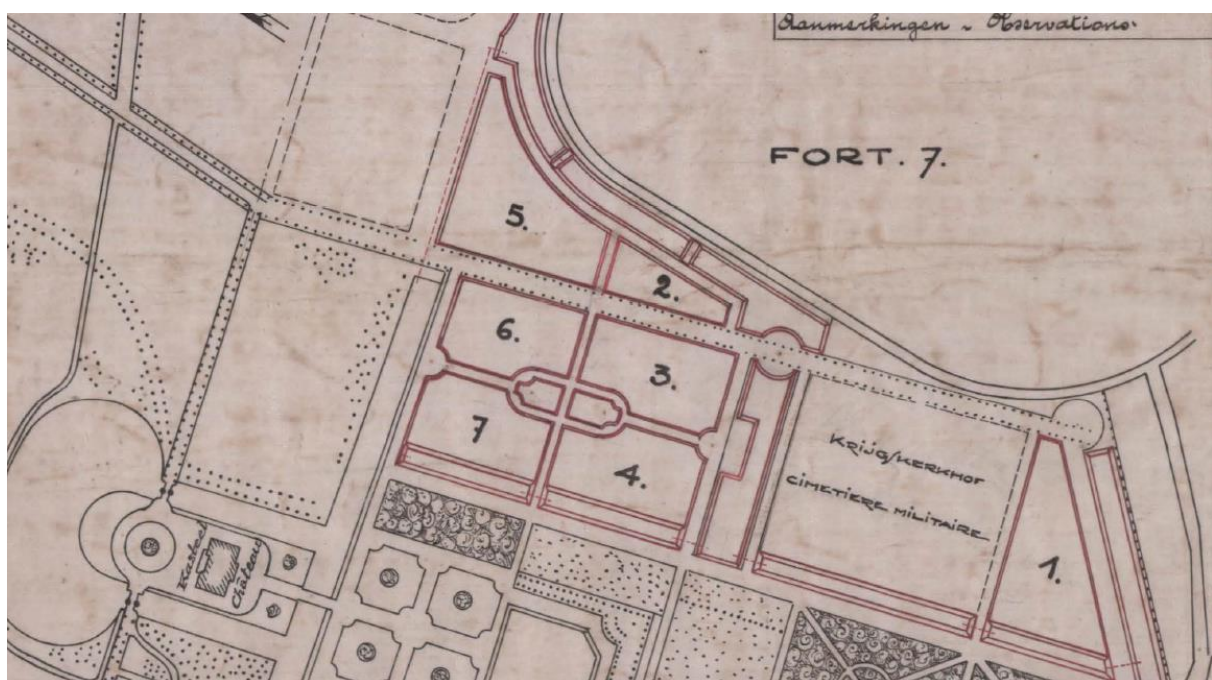
Op het einde van de Eerste Wereldoorlog (1918) werd door de Duitse autoriteiten een Duits gedenkteken opgetrokken. Het zou er echter niet lang blijven staan, want reeds in 1919 werd het terug afgebroken waar onderstaande foto's getuige van zijn.



Figuur 7: bron: (Felixarchief 934#28986 en 934#28987)

Uit een plan d.d. 1925 kunnen we afleiden dat het militair deel algemeen als krijgskerkhof werd ingetekend zonder indeling in nationaliteiten³. Merk op dat hier nog geen vermelding is van perken Y en Z1 en NO eveneens niet ontwikkeld is door de aanwezigheid van de hoeve.

³ Bron: Felixarchief, 697#5205



Figuur 8: bron: Felixarchief, 697#5205

In 1927 lezen we in een toelating tot optrekken van houten kruis voor Duitse gesneuvelden via gezant RITZ (op 25/11/1949) de melding dat dat het kruis in slechte staat is. De vraag werd gesteld of het wel zin heeft om het te laten herstellen⁴.

⁴ Bron: Felixarchief 496#657

In 1928 noteren we de teruggave van arduinen blokken van het Duits gedenkteken via RITZEN, bouwmeester en gezant Duitsland te Brussel. Op 25/11/1928 volgt de toelating om de begraafplaats voor Duitse soldaten aan te leggen⁵.

Nog in 1928 lezen we in een besluit van de gemeenteraad van 21/09/1928: om zich in regel te stellen met een aantal besluitwetten (1917 & 1927) werd het volgende beslist:

- Verzoek om de grondvergunning van de graven van de soldaten die in de oorlog overleden zijn en hier begraven werden kosteloos aan de Staat te verlenen
- Het stadsbestuur verbindt zich ertoe om grondvergunningen toe te kennen voor de graven van gefusilleerde burgers
- Het stadsbestuur verbindt zich ertoe om het behoud ten eeuwige dage van de overige graven van Belgische soldaten, invaliden en gedeporteerde burgers, inde onmiddellijke nabijheid van het ereperk te garanderen⁶

In 1930 werd op de vraag van het *National Verbond der Verminkte en Invaliden Soldaten van den Oorlog* om de stoffelijke resten van alle invalide soldaten die te Antwerpen overleden waren, te mogen begraven op het militaire ereperk niet ingegaan. Er werd daarbij verwezen naar een beslissing van 3 april 1925 waarbij vernoemd ereperk gesloten werd voor 'nieuwe' begrafenissen, met als reden:

- Dat invaliden op de gewone perken zouden begraven dienen te worden weliswaar met vermelding en een eeuwigdurende kosteloze vergunning
- Om het uitzicht van het ereperk te behouden⁷

⁵ Bron: Felixarchief 496#998

⁶ Bron: Felixarchief 496#988

⁷ Bron: Felixarchief 496#988

3.4. Foto's interbellum

Foto's genomen door fotograaf Henry Le Beck waarschijnlijk in de periode 1930-1940 documenteren een stuk van het militaire gedeelte⁸. We overlopen enkele voorbeelden.



Figuur 9: 2de graf van rechts: De Coster Alfred: 1885-19/09/1914 (29 jaar) - Ereperk 1914-18, lijn 5, nr.15 (Bron: Felixarchief 100#2564)



Figuur 10: links: Periode 1930-40 rechts: Situatie 2008 (Find a grave)

⁸ Bron: Felixarchief 1505#10



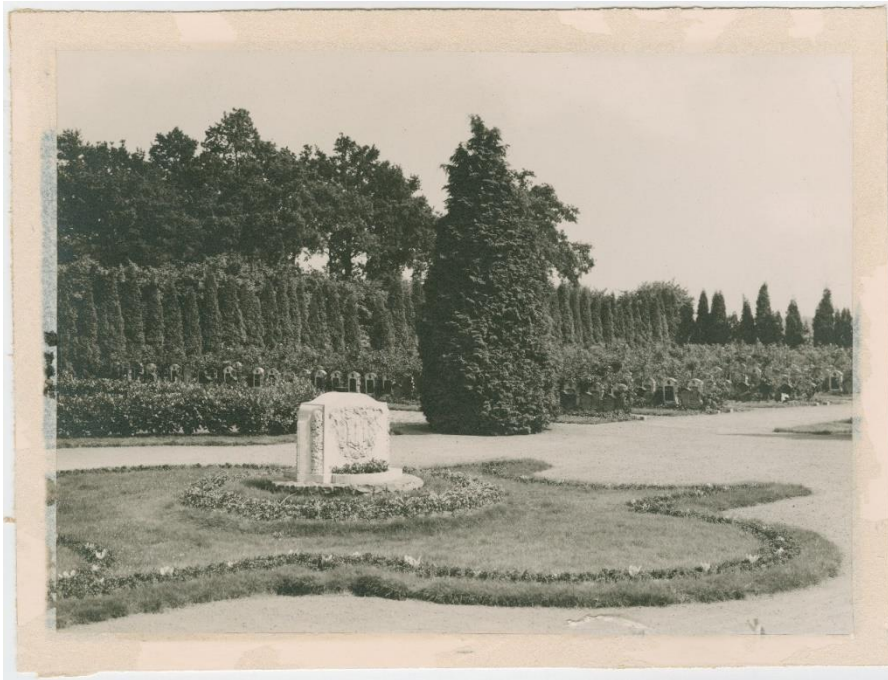
Figuur 11: (Felixarchief 1505#11) Italiaans deel in beeld



Figuur 12: hetzelfde deel, september 2022.

In totaal zijn er 42 Italiaanse soldaten begraven in dit deel van het militaire ereperk. Het overgrote deel (32) stierf in de Sint-Joris kazerne waar Rabi Joseph Wiener een hospitaal inrichtte voor gewonde en zieke geallieerde soldaten, 8 andere stierven in het militair hospitaal van Antwerpen, 1 in Lier en 1 in Hoboken. De stenen graven zouden er pas komen in 1925, voordien waren het houten kruisjes. De

diplomatieke onderhandelingen tussen België en Italië leidde in dezelfde periode tot de oprichting van een herdenkingsmonument⁹.



Figuur 13: (Felixarchief 1505#13) Gedenkteken met symbool van stad Antwerpen



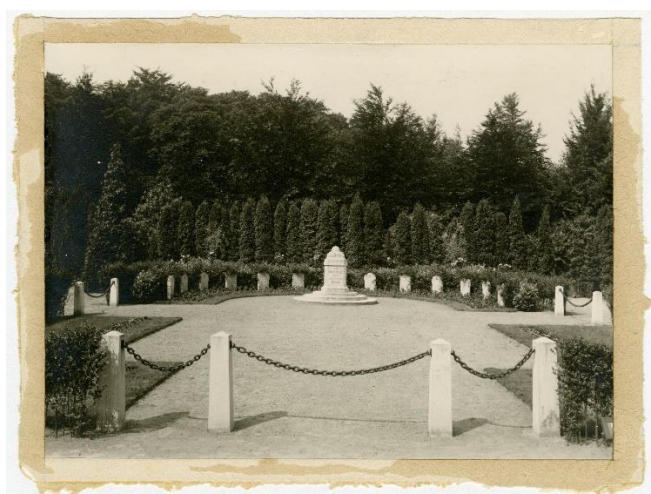
Figuur 14: (Felixarchief 1505#18) zicht op het achterliggende perk, naast het gedenkteken

⁹ Bron: Felixarchief 638#1091, Diverse briefwisselingen met het Italiaanse consulaat aangaande toestemming voor het plaatsen van gedenkteken en het brengen van bloemenhuldes, 1921-1950.



Figuur 15: het gedenkteken in beeld anno 2022 (bron: HLN: <https://www.hln.be/antwerpen/wapenstilstand-herdacht-op-antwerps-schoonselhof-situatie-in-oekraïne-moet-ons-wakker-schudden~afd4855e3/11/11/2022>)

Een andere foto documenteert waarschijnlijk de oorspronkelijke aanleg van het Frans gedeelte, bijgenaamd 'Carré Français'.



Figuur 16: bron: Felixarchief 1505#16

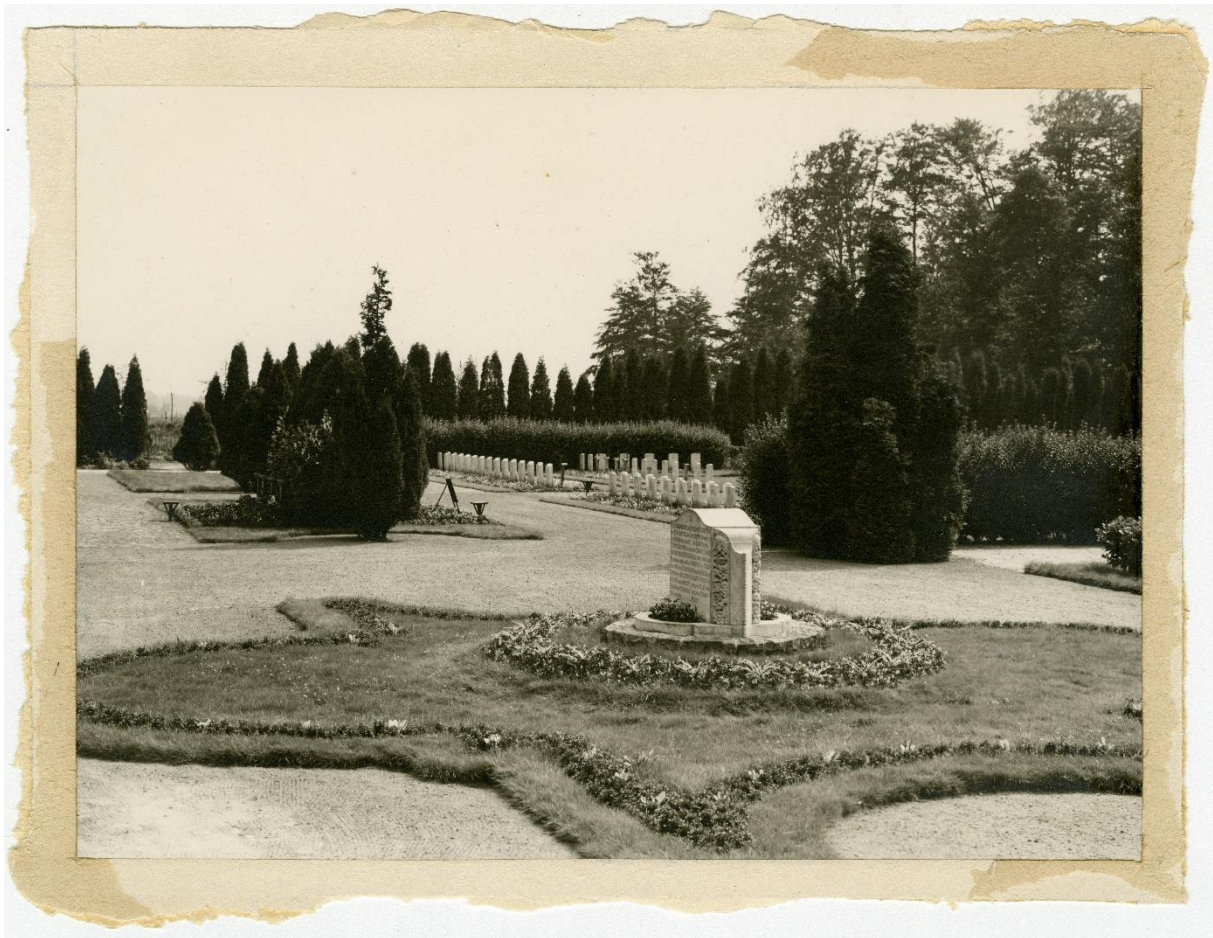
Een andere foto documenteert de latere vormgeving.



Figuur 17: bron: Felixarchief 1505#17



We zien op de foto's in deze map ook het goed leesbare graf links vooraan van HUNTER George gestorven 22/10/1918. Op onderstaande foto krijgen we dan weer een duidelijk overzicht van de aanleg en structuur van de perken en rijen.



Figuur 18: Felixarchief 1505#19



Figuur 19: het gedenkteken, 31/10/2022, Foto Patrick Van den Nieuwenhof



Figuur 20: bron: Felixarchief 1505#21



Figuur 21: (Foto Patrick Van den Nieuwenhof – 31/10/2022)

De 2 onbekende Portugese soldaten (links 2 graven op oude foto), werden later in een graf samengebracht (graf rechts recente foto)

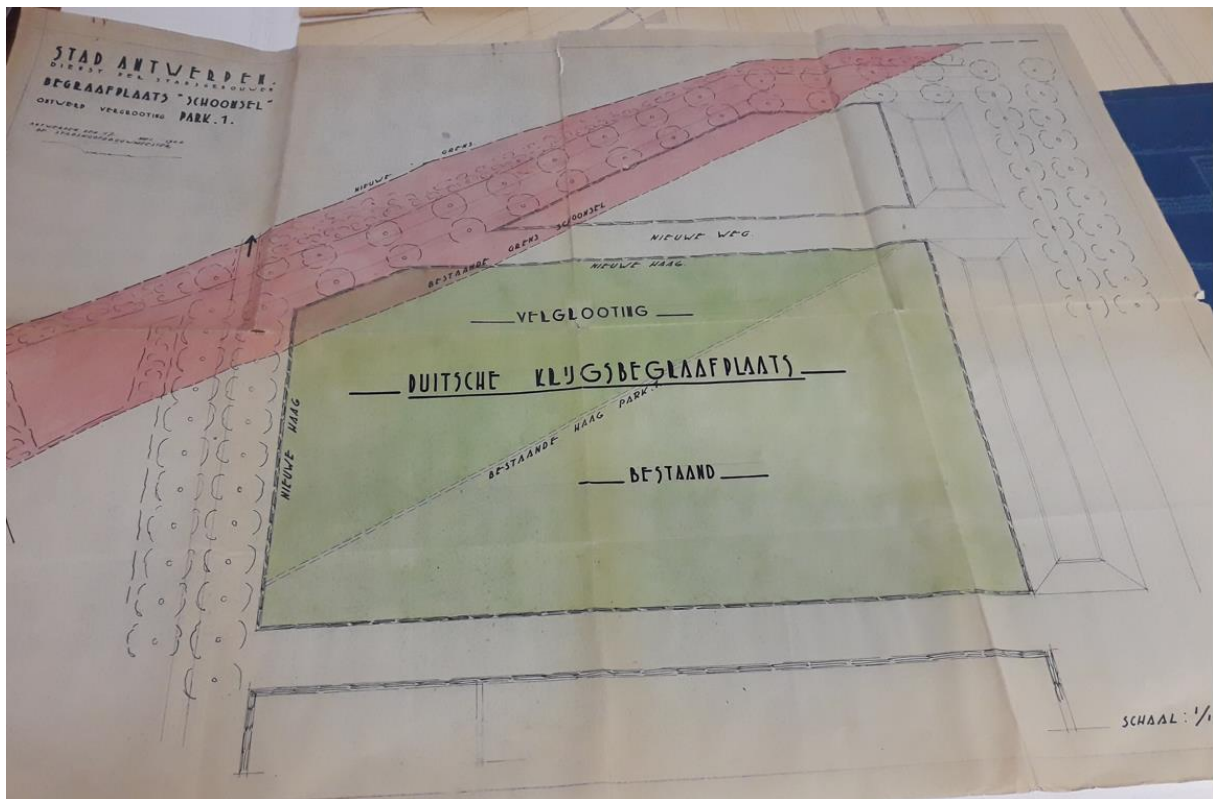
3.5. Wereldoorlog II

Op 19/05/1940 noteren we de eerste gesneuvelde Duitse militair die werd begraven in perk 6, het was bedoeling om hier verder de gesneuvelde Duitsers te begraven¹⁰.

Op 07/06/1940 zien we reeds de vraag tot ontgraven op perk 6 en overbrenging naar perk 1, op dat ogenblik liggen er reeds 17 gesneuvelden¹¹.

Enkele maanden later, op 13/11/1940 vinden we een verzoek tot verfraaiing van perk 14-18¹².

De uitbreiding van perk 1 wordt gerealiseerd in de periode 1941-1944¹³.



Figuur 22: op dit plan zien we: Perk 1 WOII – de driehoek werd hertekend als een rechthoek. Bron: Felixarchief 496#653

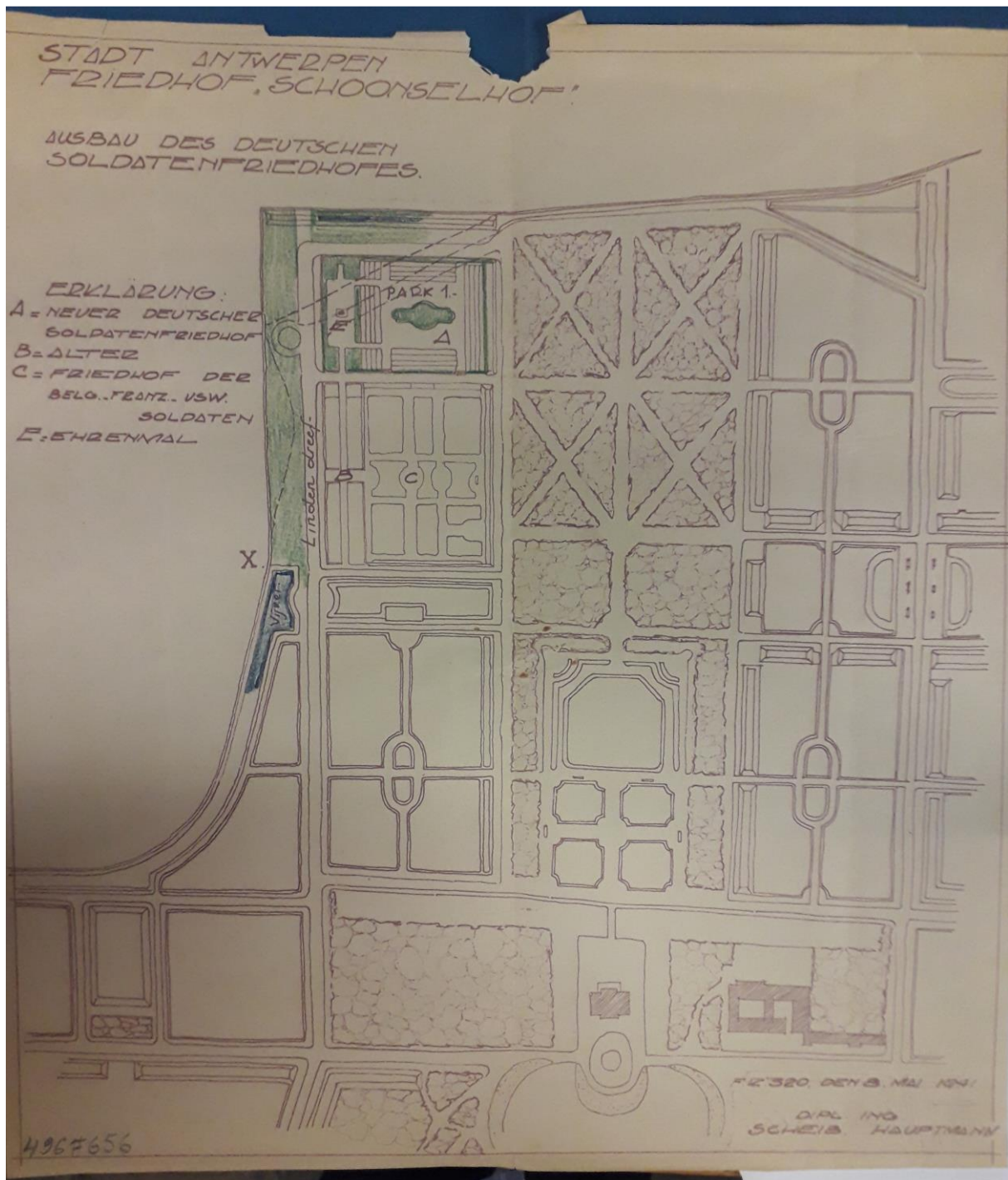
¹⁰ Bron: Felixarchief 496#657.

¹¹ Bron: Felixarchief 496#657

¹² Bron: Felixarchief 496#657

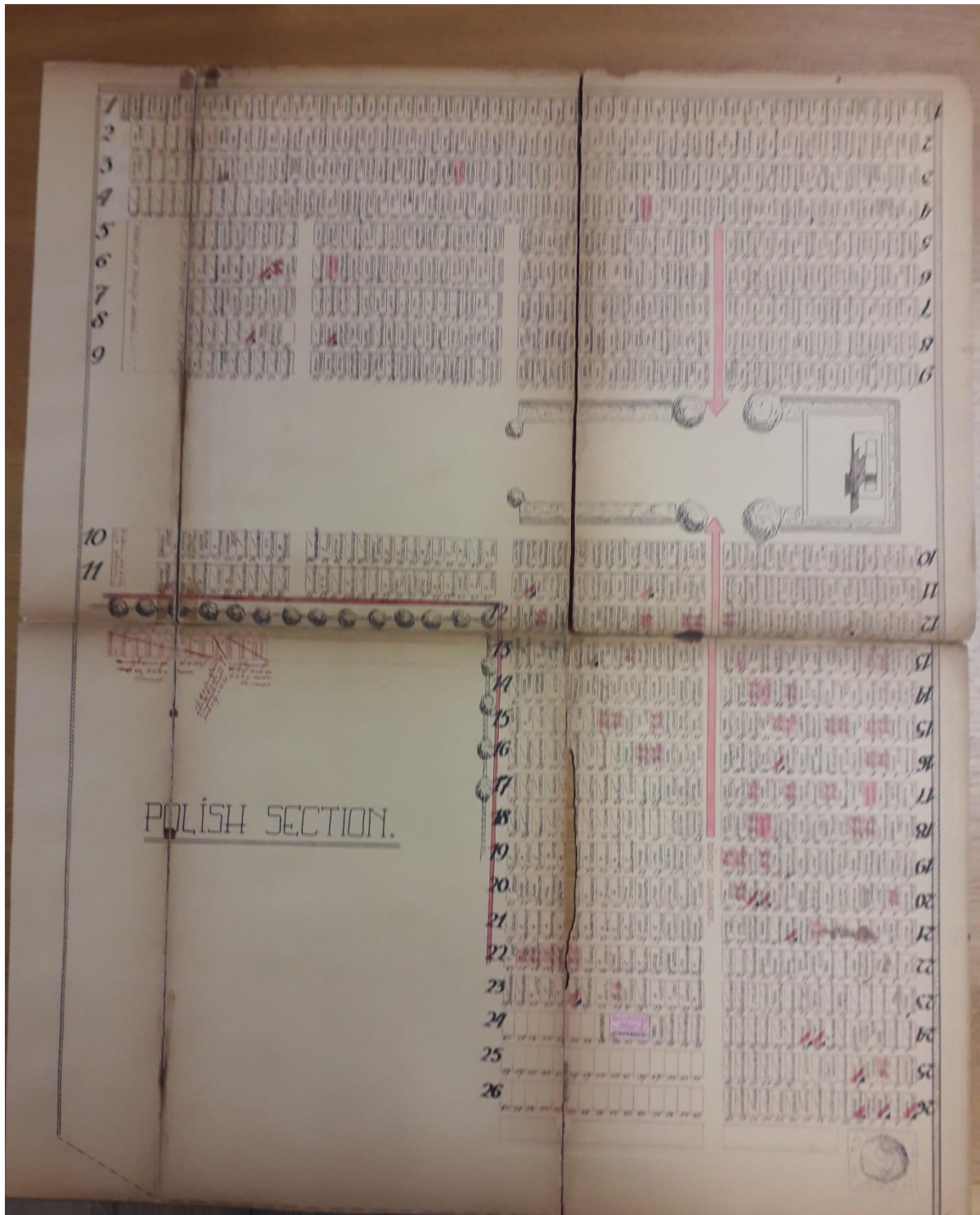
¹³ Bron: Felixarchief 496#653

Nog duidelijker is de nieuwe vorm te zien op een niet gedateerd plan opgemaakt door de Duitse autoriteiten.



Figuur 23: bron: Felixarchief 496#656

De gesneuvelden kunnen zeer goed gesitueerd worden op een plan dat waarschijnlijk ingetekend werd naar aanleiding van de hierna besproken overbrenging naar Lommel in 1949.



Figuur 24: bron: Felixarchief 496#652

Op 29/06/1943 lezen we een brief waarin melding gemaakt van dat bouwmeester Schöberger begonnen is met werkzaamheden voor oprichting van een gedenkteken voor het Duits krijgsgedeelte¹⁴.

3.6. Plaatsgebrek door WOII

1942 - Nog tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt er melding gemaakt van een dringende oplossing voor een schrijnend tekort aan begraafplekken:

- Door de aanwending van de perken 1, 3, 4 en 6 als krijgsgedeelte kon niet meer over deze gronden voor gewone begrafenis beschikt worden
- Perk 10 waar de begrafenis in gewone lijn geschiedden schoot flink op, aangezien hier ook overleden inwoners van het district Wilrijk begraven werden en snel zou moeten uitgeweken worden naar perk Z
- Korte tijd na WOII werd voorgesteld om de perken 8 en 9 te ontwikkelen in afwachting van de eigening van de toen nog braakliggende gronden. In dit voorstel zou perk 8 voorbehouden worden aan tijdelijke en vergunningen voor de duur van de begraafplaats ten behoeve van Israëlieten. Perk 9 zou bestemd zijn voor gewone begrafenis. Voor de uitvoering hiervan moest de voorzien kwekerij verplaatst worden naar een andere plaats. Hiervoor werd gekeken naar het noorden (langs voormalige Canadalaan en langsheen Legerstraat)¹⁵.

Begin 1943 (februari) werd de hoogdringendheid van klaarmaken van de perken 8 en 9 nogmaals benadrukt door de bestuurder van de dienst begraafplaatsen: *"...heb ik de eer u ter kennis te brengen dat de toestand in verband met teraardebestellingen thans van zulken aard is dat ik niet kan nalaten u eerbiedig op de wenschelijkheid van een spoedige verwezenlijking van de voorstellen..."*. Verder werd meer in detail toegelicht welke de toestand is:

- Perk 10 is volledig vol, op enkele plaatsen na voor overledenen van het district Wilrijk
- Perk Z is reeds voor meer dan de helft gebruikt en er wordt gekeken naar perk W om in herbegraving te stellen. Dit laatste dient op tijd aangevat te worden aangezien ingeschat wordt dat er minimaal 3 maanden overgaan.
- Eerder werd aangegeven dat perk 8 zou gebruikt worden voor tijdelijke en langdurige vergunningen voor Israëlieten. Gemeld wordt dat gedeeltes voor tijdelijke vergunningen van de perken I, J en K volledig ingenomen zijn. Tijdelijke vergunningen voor Israëlieten werden daarom verleend op perk Z Westzijde, maar ook hier waren nog maar 30 plaatsen¹⁶.

Midden juli 1943 komt het plaats tekort nogmaals ter sprake:

- Perk Z bood dan nog maar voor een drietal weken plaats voor begraven in gewone lijnen.

¹⁴ Felixarchief 496#657

¹⁵ Felixarchief 637#71

¹⁶ Felixarchief 637#71

- Daarna komt perk W aan bod, een perk dat toen reeds gedeeltelijk gebruikt werd voor begraving van kinderen onder 7 jaar. Volgens de toenmalige prognose zou op perk W tot eind van 1943 begraven kunnen worden.
- Daarna dient perk W1 in herbegraving gesteld te worden, echter hier waren nog flink wat graftekens waarvoor de familie kon beschikken tot 1/1/1944
- Er werd nog aan toegevoegd: *“Bij mogelijke gebeurtenissen, en ik denk daarbij in hoofdzaak aan luchtbombardementen welke, zoals te Mortsel op 5-4-1943, een groot aantal slachtoffers kunnen vergen, zou de dienst der begraafplaatsen echter met schier niet te overkomen moeilijkheden af te rekenen hebben”*. Er werd gepleit voor een reserve-begrafenisperk¹⁷.

Op 19 juli 1945 leek er een oplossing in de maak, aangezien de kinderen Verschueren de pacht van de hoeve ‘Koornbloem’ met aanpalende landerijen niet meer wensten te verlengen. Hierdoor kwam bijna 7ha vrij voor gebruik als begraafplaats. Dit was hoogstnoodzakelijk aangezien er reeds gewone begravingen werden gedaan op de perk Q en O, die daar niet voor bedoeld waren¹⁸.

3.7. Terug naar oorspronkelijke toestand (naoorlogse periode) en uitbreiding NO

De gemeenteraad van 25 oktober 1946 is er zich terdege van bewust dat een tekort aan plaatsen dient opgelost te worden: *“Het gebrek een plaats is zoo groot dat het bestuur van de begraafplaatsen zich verplicht ziet op de parken, voorbehouden aan de gewone begrafenis een derde laag lijken te leggen, slechts 7 jaar na het tweede, wat veel te vroeg is, want in feite is een rustperiode van ca. 12 jaar vereischt.”*. Een bestek werd opgemaakt voor:

- Het voltooien van de aanleg van perk 12
- Het aanleggen van perk 8
- Het aanleggen van perk 9
- Het aanleggen van het ereperk tussen perken 9 en 10¹⁹

In juni/juli 1947 werd nogmaals een samenvattende nota²⁰ opgemaakt met een overzicht van de problematiek van het plaatsgebrek. Een overzicht van de begrafenis van de afgelopen jaren geeft een goed beeld van de hoeveelheid begravingen dewelke uitgevoerd werden. Tijdens de oorlogsperiode ontving de begraafplaats:

- 1.047 Duitse lijken
- Van 10/05/1940 af, 220 lijken van gesneuvelde Belgische militairen, gevallen weerstanders en ook van in Duitsland overleden gedeporteerden...
- 1.480 lijken van Britse en Franse soldaten
- Van oktober 1944 af tot einde maart 1945 2.100 lijken van slachtoffers van bombardementen met V-bommen (perken A, W1 en B)
- Bij gebrek aan voldoende begraafgelegenheden 500 lijken van Wilrijk (perken 10, Z, W en W1)

Aanvullend krijgen we ook meer informatie over een aantal perken:

¹⁷ Felixarchief 637#71

¹⁸ Felixarchief 637#71

¹⁹ Felixarchief 637#71

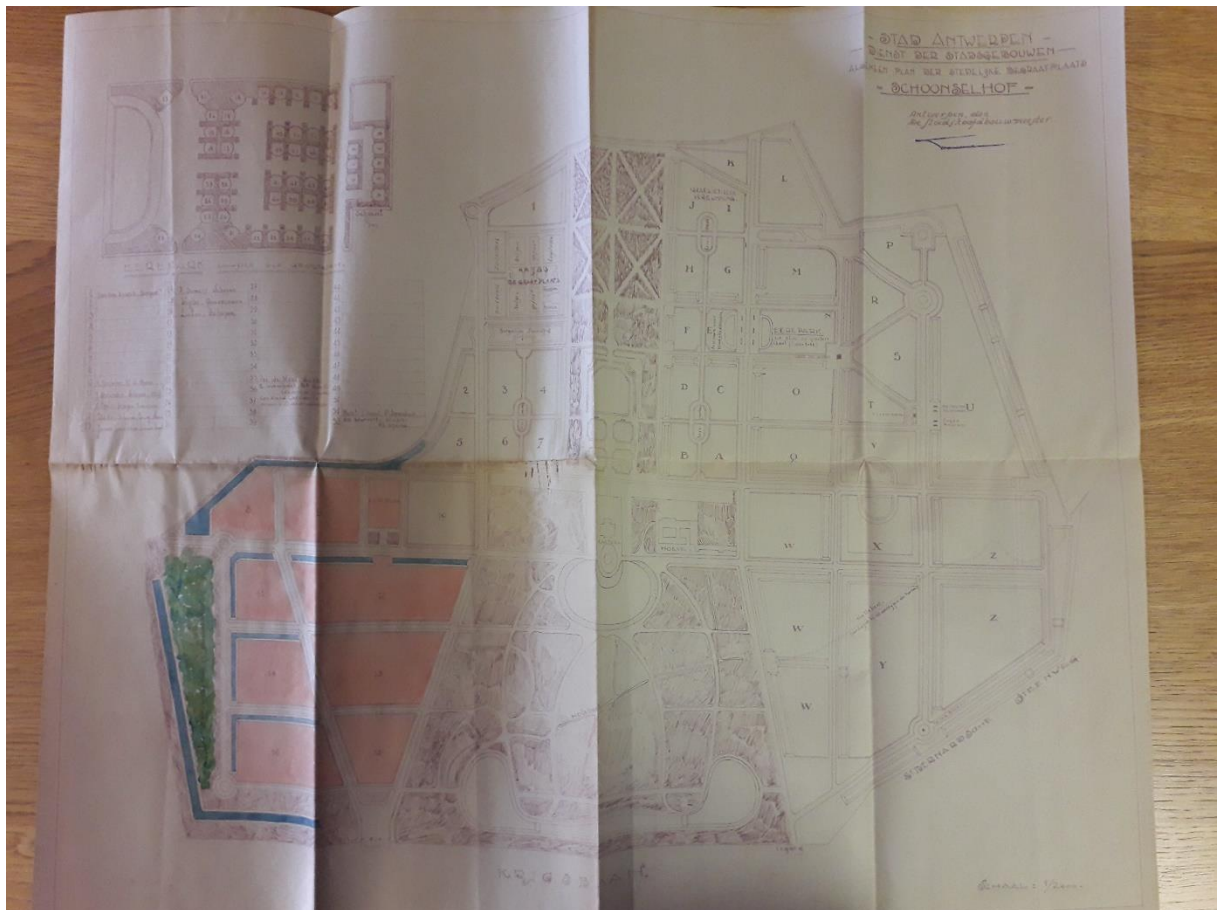
²⁰ Felixarchief 637#71

- Duits krijgsgedeelte – **perk 1** was voor 10 mei 1940 een gewoon begrafenisperk en had slechts één laag lijken ontvangen. Tijdens de oorlogsperiode werden aldaar lijken van Duitse militairen met een totaal 1.047 lijken. De grootte op dit perk was 2.584m² wat in normale omstandigheden berekend aan 3m² per lijk, ruimte voor 861 lijken.
- Belgisch krijgsgedeelte – **perk 3** was voor 10 mei 1940 een gewoon begrafenisperk en had slechts één laag lijken ontvangen. Gedurende de eerste dagen van de oorlog werden daar de lijken van gesneuvelde Belgische militaire gelegd en vanaf september 1944 de gevallen weerstanders. Nog wat later eveneens de stoffelijke resten van in Duitsland overleden of om het leven gebrachte burgers ter aarde besteld, alsook de slachtoffers van de 18 daagse veldtocht. In totaal 220 overleden. Hier is plaats voorzien op 2.514 m² of ruimte voor 838 lijken een 3m² per lijk.
- Brits krijgsgedeelte – **perk 4** was voor 10 mei 1940 een gewoon begrafenisperk en had slechts één laag ontvangen. Op dit perk werden reeds in de 1^{ste} WO Britten begraven. Britse overheid wenste het ook in te zetten voor gesneuvelde Britten in WOII.

Door de oorlogsomstandigheden en geheel niet voorzien diende het Schoonselhof 5.346 lijken te begraven welke in normale omstandigheden hier niet zouden moeten begraven worden.

Nogmaals wordt een pleidooi gehouden om spoedig de nieuw aan te leggen in gebruik te nemen voor een totaal van 21.600m², waarvan een deel voor uitzonderlijke begrafenissen kon gebruikt worden.

In november 1947 werd een plan opgemaakt met te ontwikkelen perken in rood ingekleurd. In het onderstaande plan is naast de inkleuring van te ontwikkelen zones, ook overzicht van bijvoorbeeld op erepark begraven persoonlijkheden en duidelijke afbakening van de militaire zones.



Figuur 25: (Felixarchief 637#71) Problematiek van tekort aan plaatsen met plan

Details van dit plan:



In dit plan werd het idee geopperd om tussen perk 10 (reeds in gebruik) en perk 9 te ontwikkelen een erepark op te richten (momenteel grasperk). Tevens wordt in dit plan de te ontwikkelen perken 8 t/m 16 (behoudens een deel van 12) opgenomen.

In 1948 zien we de vraag tot opmaak van een overzicht van Duitse militairen met uitzondering van deze van 14-18. In het document is een antwoord bijgevoegd van 6/2/1948 en hierbij aansluitend een PV van 3/6/1949 waarin verwezen wordt naar een overeenkomst tot onderhoud van Duitse graven – dit zou komen te vervallen²¹.

²¹ Felixarchief 496#649

Dit plan kan mooi vergeleken worden met een eerder aangehaalde luchtfoto van 1948, waar de perken inderdaad quasi volledig gebruikt zijn.



Een oproep d.d. 29/7/1949 vraagt om over te gaan tot het ophalen van graftekens doordat perk 1 in oktober van dat jaar opgeruimd zou worden. Sedert mei 1950 werd er herbegraven op perk 1 (de informatie wordt gegeven naar aanleiding van een bijkomende vraag of lijken ontgraven werden)²².

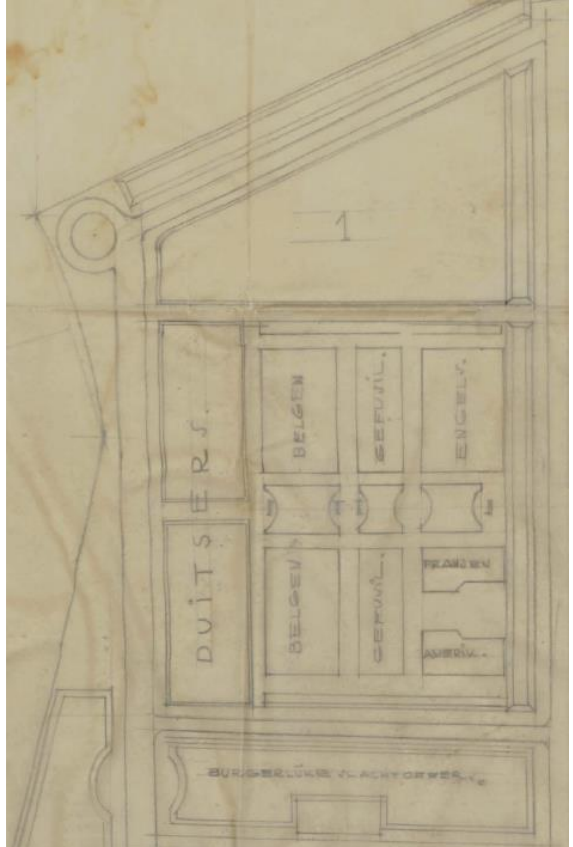
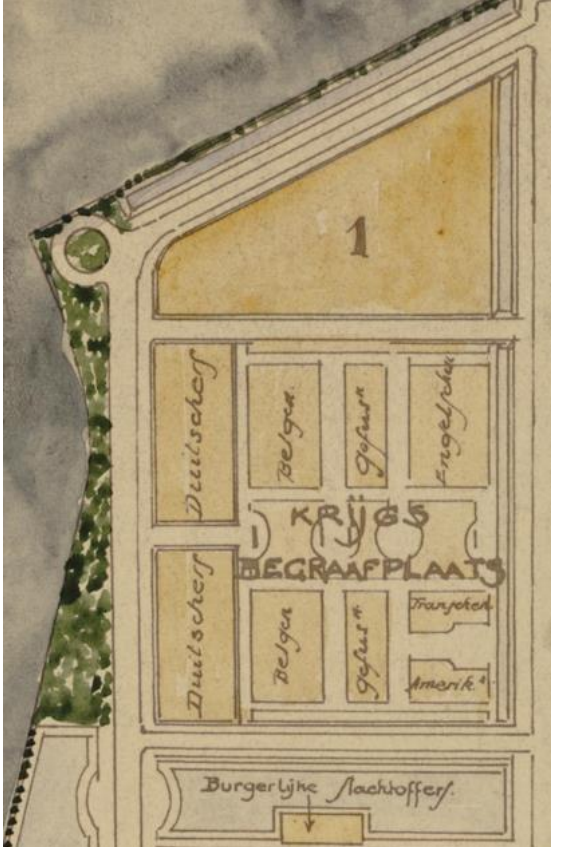
Tussen 13 en 24 mei 1949 werden de Duitse soldaten begraven op perk 1 ontgraven en overgebracht naar Lommel²³. Hieruit vernemen we volgende aantallen:

- Totaal aantal vervoerde lijken: 1032
- Ter plaatse gebleven Belgen lid van pro-Duitse organisatie: 16
- Totaal aantal lijken: 1048

Twee plannen geven aan dat er terug gegrepen werd naar de oorspronkelijke toestand.

²² Zie ook Felixarchief 496#653

²³ Felixarchief 496#650

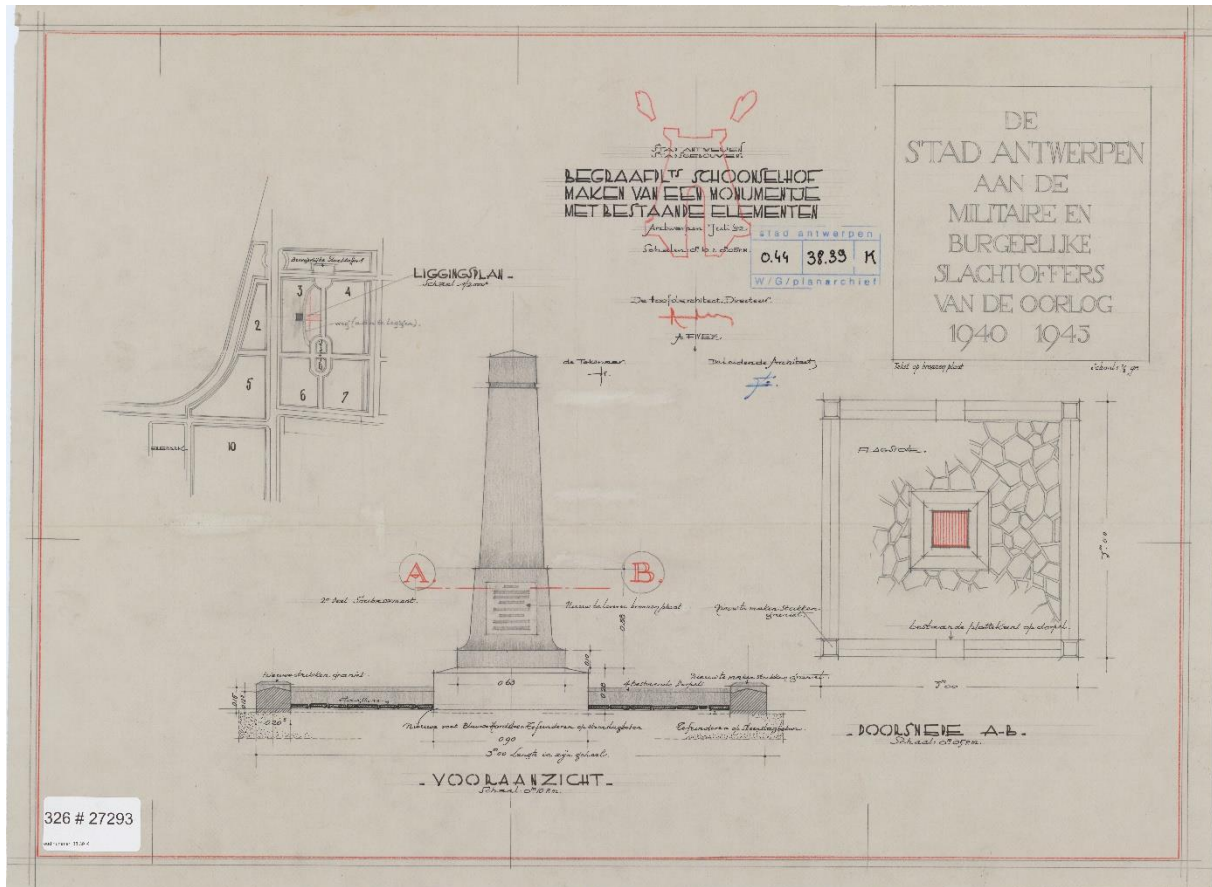
Plan van aanleg 1949 (Felixarchief 94#3832)	Plan zonder datum (Felix archief 94#4080)
	

Bovenstaande plannen vermelden de perken nog wel waar Duitsers begraven liggen, maar specificeren niet dat het gaat om WOII graven op perk 1.

3.8. Overbrenging Duitse soldaten en relatieve rust sinds 1950

Tijdens de aanleg van perken 8, 9 en volgende werd in 1951 besloten om perk 8 in gebruik te nemen als kinderperk²⁴.

Ontwerp en oprichting van het monument voor de militaire en burgerlijke slachtoffers van WOII werden in 1952 gerealiseerd. Het monument is vandaag nog aanwezig op het perk.



Figuur 26: bron Felixarchief 326#27293

²⁴ Felixarchief 637#71



Figuur 27: situatie 2022

In 1956 werden de gesneuvelden van de Eerste Wereldoorlog overgebracht naar Vladslo-Praetbos (West-Vlaanderen)²⁵.

In de periode 1657-1964 situeren de aanleg voor de inkomtrap op het Belgisch ereperk 40-45.

²⁵ Agentschap OE

4. Inventarisatie (algemeen overzicht van perken)

4.1. Inleiding en toelichting methodologie - een grote uniformiteit

De militaire perken vertonen – volgend op nationaliteit en periode (WOI of WOII) een grote uniformiteit per type perk of onderdeel van perk. De graven per categorie (vb. Commonwealth, Belgische soldaten, ...) zijn steeds gemaakt volgens hetzelfde ontwerp en geplaatst volgens dezelfde voorwaarden. Inventarisatie op grafniveau is bijgevolg niet nodig, er bestaan bovendien goede en duidelijke lijsten de graven die goed documenteren wie waar begraven ligt

4.2. Toestand

Bij militaire graven staat het blijvend kunnen lezen van de naam van de overledene centraal, graftekens kunnen bijgevolg vervangen worden door nieuwe exemplaren. Dit heeft een enorme impact op de toestand van de graven en perken, die allen in zeer goede staat verkeren. Epigrafie is overal nog goed leesbaar, grafstenen met schade worden hersteld of vervangen.

4.3. Landschap

De perken zijn allen voorzien van gras en aangeplant met diverse parkbomen. Enkel het landschap van de Commonwealth War Graves verschilt met de rest van de inrichting, omwille van de voorschriften voor het landschap en beheer van deze graven. De belangrijkste voorwaarden staan opgelijst op de centrale website van CWGC²⁶

²⁶ <https://www.cwgc.org/our-work/caring-for-our-sites/> (geraadpleegd op 22/11/2022).

4.4. Overzicht perken en inrichting

In onderstaand schema geven we bijgevolg een algemeen overzicht van de verschillende onderdelen binnen het geheel van militaire perken op het Schoonselhof.



Monument slachtoffers V-Bommen
Antwerpen, 1944-1945

Handtekening beeldhouwer E. Denis, 1945

Bronzen beeldengroep op sokkel
Aanplanting met coniferen en andere
groenblijvende boomsoorten



Monument gefusilleerde Belgische soldaten (blauwe hardsteen en beplantingen, vlaggen)

Ingekleurde letters zijn duidelijk zichtbaar. De steen is in goede staat.

De bevestiging van het perk gebeurt in grote lijnen volgens de huidige geldende voorschriften (zie onder meer: <https://www.vlaanderen.be/uw-overheid/werking-en-structuur/hoe-werkt-de-vlaamse-overheid/gebouwen-en-faciliteiten/richtlijnen-over-de-bevestiging-van-openbare-gebouwen#de-orde-van-voorrang>)

Er wordt elke dag van het jaar bevestigd.



Perk met 1200 gesneuvelde Belgische soldaten, 1914-1918

De graven vertonen een grote uniformiteit en zijn in zeer goede staat.

De koperlegering vertoont koperoxidatie, die bijdraagt aan de sterke beeldwaarde van deze perken.

De stenen zijn ingeplant in een rij met kiezels.

	Fransen 1914-1918 en 1940-1945 Kruisen en monumenten in goede staat
	Monument Vreemdelingenlegioen van België In goede staat Het betreft geen graf, er liggen geen mensen begraven (het is een cenotaaf). Het monument heeft geen relatie met WOI en WOII en de omliggende graven en perken. Verplaatsing is in de toekomst een optie. Wat is de link tussen het Vreemdelingenlegioen en de Stad Antwerpen?

	Het enige graf van een Roemeense soldaat (krijgsgevangene) Graf in goede staat
	Russen en Portugezen Graven in goede staat
	Italiaanse rij met monument Graven en monument in goede staat

		
		Monument voor de 'boom der vijf helden' (de boom is ondertussen verdwenen) Steen en bronzen plaat in goede staat
		Ingang deel Commonwealth graves (met op eerste foto overzicht op de graven van soldaten die omkwamen in het bombardement van cinema Rex. Graven in goede staat

	
	Graven van de gefusilleerden
	Perk 1 (zuidelijke deel) is vandaag volledig leeg
	Perk met graven van Belgen die in ballingschap overleden (BIBO). Omvat ook rustplaatsen van Belgen die overleden tijdens conflicten in Congo, Korea, enz.

	Militairen 14-18 en 40-45 Graven in goede staat
	Monument slachtoffers Ravensbrück. Zicht op perk 5 Achterliggend perk met Belgische weerstanders, politieke gevangenen en oud-strijders 1940-1945 Monument en graven in goede staat
	

	Monument militaire en burgerlijke slachtoffers van de oorlog 1940-1945 (zwart graniet) Monument in goede staat
	Monument ter nagedachtenis van de slachtoffers in Dachau Perk 5 Achterliggend perk met Belgische weerstanders, politieke gevangenen en oud-strijders 1940-1945 Monument en graven in goede staat
	



Monument belegering Antwerpen 1832 (overgebracht van Sint-Laurentiuskerkhof in 1930).

Eilandje tussen perken 3-4/6-7

Monument in goede staat, al werden de bronzen platen in het verleden wel gereinigd en ontdaan van de patine.

De overbrenging werd gedocumenteerd door foto's (bewaard in het Felixarchief).





Monument Fransen 1870-1871
Eilandje tussen perken 3-4/6-7
Oorspronkelijk opgericht op de
Kielbegraafplaats

Monument in goede staat



Commonwealth War Graves.
Militaire slachtoffers uit Groot-Brittannië,
Canada, Australië, Nieuw-Zeeland,
Verenigde Staten, Frankrijk en Polen.

Perk 4

Met monument "Cross of Sacrifice" en het
gebouw dat dienst doet als "Cemetery
Register"

Perk in goede staat



	Perk 5 Belgische oud-strijders 1914-1918 en 1940-1945 Hier liggen ook enkele Poolse bevrijders die na WOII in België bleven en de Belgische nationaliteit verwierven.
---	--

5. Erfgoedwaarden

5.1. Historische waarde

Deze militaire begraafplaats heeft een sterke historische waarde, in casu historische context (vroegste begravingen op het Schoonselhof) en een sterke militair-historische waarde door de aanwezigheid van graven van verschillende internationale conflicten uit de negentiende en 20^{ste} eeuw. Belangrijk is ook de aanwezigheid van diverse nationaliteiten op de verschillende perken. Het geldt als één van de grootste militaire perken op een gemeentelijke begraafplaats.

6. Visie en doelstellingen

6.1. Visie

De Krijgsbegraafplaats wordt integraal bewaard, het historische belang van deze perken primeert. De bestaande zorg voor erfgoed en landschap wordt gecontinueerd, deze resulteert reeds in een erg goede toestand van deze perken. De bestaande beeldkwaliteit wordt behouden, deze heeft vooral tot doel respect uit te stralen en te vragen aan bezoekers van deze perken. Herdenking en het faciliteren van herdenking staat in deze perken centraal. Epigrafie wordt goed onderhouden: het lezen van de namen van de overledenen primeert op het ontstaan van patine, al mag deze zeker aanwezig zijn. Hergebruik is op deze perken uitgesloten.

Er wordt verder ingezet op constructieve partnerschappen met alle betrokken partijen, gaande van CWGC, de Belgische defensie tot en met de vertegenwoordigers van de verschillende nationale oud-strijdersverenigingen, enz.

6.2. Doelstellingen

- Continueren van de bestaande zorg, met aandacht voor cyclisch beheer
- Bewaken van de huidige beeldkwaliteit, waarin een respectvol landschap ten dienste staat van herdenking
- Verdere uitrol van anti-diefstalmaatregelen voor bronzen naamplaten en onderdelen
- Samenwerking met alle betrokken partners continueren
- Inzetten op opportuniteiten rond publieksmomenten (ontsluiting)

7. Maatregelen

7.1. Belgische militaire perken 1, 3 en 5 en graven van andere nationaliteiten op perk 1

- Graftekens – blauwe hardsteen:
 - o Cyclisch zachte reiniging van blauwe hardsteen (5-jaarlijks), gevolgd door coating
- Graftekens – bronzen onderdelen
 - o De bronzen naamplaten en onderdelen taggen met chemisch DNA (anti-diefstal)
 - o Bronzen onderdelen chemisch verankeren
 - o Bronzen onderdelen (epigrafie) cyclisch opschuren om de leesbaarheid te blijven verzekeren (5-jaarlijks)
 - o Bronzen beelden en sokkels (herdenkingsmonumenten) cyclisch zacht reinigen en waxen
 - o Bronzen onderdelen worden verder niet gereinigd
- Inplanting van de graftekens
 - o Opharken dolomiet (2 X jaar),
 - o Gras: intensief maaien en regelmatig inzaaien
 - o Opplanten perken voor herdenkingsmonumenten met vaste planten
 - o Verwijderen dolomiet en plaatsens van opgegoten kasseilijn in Portugese graniet tegen de onderkanten
- Continueren van de meest actuele bevlaggingsvoorschriften
- Ontsluiting: deelname aan onstluitingsmomenten (volgens opportuniteiten)

7.2. Commonwealth War Graves

- Contacten onderhouden met CWGC inzake onderhoud door CWGC
- Waar nodig onderhoud volgens voorschriften van CWGC (sporadisch)
- Continueren van de meest actuele bevlaggingsvoorschriften
- Ontsluiting: deelname aan onstluitingsmomenten (volgens opportuniteiten)

7.3. Carré Français

- Contacten onderhouden met diensten van de Consul Generaal (inzake onderhoud dat door hen gebeurt en planning van de werken)
- Intensief maaibeheergazons en hagen (1 x jaar) door externe aannemer
- Continueren van de meest actuele bevlaggingsvoorschriften
- Ontsluiting: deelname aan onstluitingsmomenten (volgens opportuniteiten)

8. Opvolging en evaluatie

Zie centrale nota

9. Bijlagen